

Українське ж дипломатичне представництво у Гельсінкі проіснувало ще два роки. До 1 серпня 1919 р. ним керував К.Лоський, який з 17 січня цього ж року за наказом Директорії обійняв ще й посаду Голови місії у Скандинавії, а з 1-го серпня — Микола Залізник, який 1-го жовтня прибув до Гельсінкі і через два дні вручив свою вірчу грамоту міністру закордонних справ Р.Холсті²⁰. 25-го серпня 1920 р. М.Залізник виїхав з Гельсінкі до Відня під приводом необхідності налагодження фінансових справ посольства, залишивши завідувати всіма його справами секретаря П.Сливенку²¹. Після цього робота українського представництва фактично припинилась. П.Сливенко не отримував необхідних коштів на його утримання і на початку травня 1921 р. був змушений звільнити приміщення канцелярії і невдовзі виїхати до Берліну. На цьому обірвались дипломатичні відносини між Україною та Фінляндією.

Українська Держава гетьмана П.Скоропадського проіснувала лише сім з половиною місяців. Гетьманському уряду доводилося працювати у надто складних умовах німецько-австрійської окупації, але він все ж таки намагався проводити активну зовнішню політику і йому вдалося чимало зробити для налагодження відносин з іншими країнами, серед яких була і дружна Фінляндія.

¹ Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє—минуле (1914 — 1920). — Мюнхен, 1969. — С.266.

² Дорошенко Д. Історія України 1917 — 1923 рр. — Т.2. — Ужгород, 1930. — С.144.

³ Гуммерус Г. Україна в переломні часи. Шість місяців на чолі посольства у Києві. — К., 1997.

⁴ Kansallisarkisto, Senaatti, Talousosaston Pyytakirjat, 1918, I, 169 — 170.

⁵ Последнія новости. — 1918. — 30 липня.

⁶ Kansallisarkisto. Herman Gummeruksen Yksityiskokoelma. Kansio 57. Там само.

⁷ ЦДАВО України, ф.3696, оп.1, спр.35, арк.59.

⁸ Kansallisarkisto, Senaatti, Talousosaston Pyytakirjat, 1918, VII, 739.

⁹ ЦДАВО України, ф.3766, оп.1, спр.140, арк.2.

¹⁰ Kansallisarkisto, Senaatti, Talousosaston Pyytakirjat, 1918, VIII — IX, 135.

¹¹ У 1917 р. у Виборзі знаходився штаб 42-го армійського корпусу, гарнізон Виборзької фортеці і, поблизу, 172-й запасний полк (Вільмастранський гарнізон).

¹² ЦДАВО України, ф.3512, оп.2, спр.12, арк.52-54.

¹³ Valtionarkisto, Senaatti, Talousosaston Pyytakirjat, 1918, VII, 488-489.

¹⁴ ЦДАВО України, ф.3512, оп.2, спр.12, арк.45.

¹⁵ ЦДАВО України, ф.3766, оп.1, спр.140, арк.15-15 зв.

¹⁶ Kansallisarkisto. Herman Gummeruksen Yksityiskokoelma. Kansio 56.

¹⁷ Державний Вістник. — 1918. — 13 жовтня.

¹⁸ ЦДАВО України, ф.3766, оп.1, спр.140, арк.20-20 зв.

¹⁹ ЦДАВО України, ф.3766, оп.1, спр.140, арк.7.

²⁰ Державний Вістник. — 1918. — 19 жовтня.

²¹ Державний Вістник. — 1918. — 26 червня.

²² Kansallisarkisto. Herman Gummeruksen Yksityiskokoelma. Kansio 56.

²³ Начальники дипломатичних представництв Української Держави подіялися на послів (амбасадорів), посланників (міністрів-уповноважених), міністрів-резидентів та повнених у справах.

²⁴ ЦДАВО України, ф.3696, оп.2, спр.233, арк.1.

²⁵ Нова Рада. — 1918 р. — 11 жовтня.

²⁶ ЦДАВО України, ф.3696, оп.1, спр.35, арк.1.

²⁷ Державний Вістник. — 1918. — 24 жовтня.

²⁸ ЦДАВО України, ф.3696, оп.2, спр.233, арк.1.

²⁹ ЦДАВО України, ф.3766, оп.1, спр.140, арк.26.

³⁰ ЦДАВО України, ф.3766, оп.1, спр.35, арк.2.

³¹ ЦДАВО України, ф.3766, оп.1, спр.140, арк.26.

³² ЦДАВО України, ф.3696, оп.1, спр.35, арк.41.

³³ ЦДАВО України, ф.3512, оп.2, спр.7, арк.13.

³⁴ Гуммерус Г. Вказ праця. — С.84-85.

³⁵ ЦДАВО України, ф.3696, оп.1, спр.35, арк.42.

³⁶ Kansallisarkisto. Herman Gummeruksen Yksityiskokoelma. Kansio 56.

³⁷ Там само.

³⁸ Valtionarkisto, Senaatti, Talousosaston Pyytakirjat, 1918, XI, 525.

³⁹ ЦДАВО України, ф.3696, оп.1, спр.35, арк.45.

⁴⁰ Известия союза промышленности, торговли, финансов и сельского хозяйства Украины. — 1918. — 2 декабря.

⁴¹ Гуммерус Г. Вказ праця. — С.86.

⁴² Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє— минуле (1914 — 1920). — Мюнхен, 1969. — С.279.

⁴³ Енциклопедія Українознавства. — Львів, 1993. — Т.2. — С.483.

⁴⁴ ЦДАВО України, ф.3696, оп.1, спр.35, арк.59.

⁴⁵ ЦДАВО України, ф.3696, оп.2., спр.339, арк.11.

Сергій Борисенко

Українсько-російські відносини у квітні-грудні 1918 р.

Торкаючись проблематики українсько-російських стосунків взагалі, слід зазначити, що протягом всього історичного розвитку вони були складними, неоднозначними і не мали єдиного підходу в оцінці істориків. Період 1918 р. у відносинах обох сторін став особливо яскраво вираженим, сконцентрувавши у собі всі наболілі і справді складні проблеми в уявний часовий згусток.

Постання внаслідок революційних подій на руїнах царської імперії двох головних політичних суб'єктів у вигляді Радянської Росії і України як самостійної держави можна вважати закономірним і, певною мірою, унікальним явищем. Проте спільний революційний порив обох народів призвів до утворення відмінних за соціально-економічним і політичним устроєм державних утворень. Саме цей факт зміг би дати відповідь на видимі і приховані причини в українсько-російських складних відносинах.

Обставини часу змусили обидві сторони, не зважаючи на зовсім різні пріоритети і цілі в зовнішній і внутрішній політиці, все ж розпочати з метою встановлення певного статусу відносин. Мілітарна підтримка України з боку союзників у її війні з Росією відіграла у цьому вирішальну роль. Особливо, з приходом до влади в Україні гетьмана Павла Скоропадського і зміною соціально-економічного напрямку розвитку, а також зі зміцненням державотворчих процесів в Україні остаточно прискорилося вирішення врегулювання відносин з Росією. Так, з травня 1918 р. за попередньою згодою обох сторін у Києві розпочала свою роботу Українсько-Російська мирна конференція. Очолювали роботу конференції відомі діячі: Сергій Шелухін, Ігор Кістяківський — з українського боку, та Християн Равковський і Дмитро Мануїльський — з російського боку.

Переговори велися в напруженій і складній психологічній атмосфері, натикаючись на ряд складних і важко вирішуваних проблем. Хід роботи конференції показав, що формальне бажання сторін врегулювати відносини досить часто нівелювалося прихованими безкомпромісними позиціями з ряду питань, що й виявилось в ході подальших стосунків між обома сторонами. Нарешті робота Українсько-Російської мирної конференції завершилася підписанням преліминарного договору від 12 червня 1918 р.

За згодою обох сторін бойові операції припиняються по всьому фронту і на весь час ведення мирових переговорів... Там, де бойові операції не припинено, негайне їх припинення встановлюється місцевим командуванням шляхом відповідного порозуміння¹.

Вищенаведений фрагмент договору, як видно, має початковий і незавершений характер, де основну роль у його підписанні відіграли скоріше вимушені обставини, а не добра воля обох сторін. Реальний стан відносин і після підписання договору залишився тяжким. Існувало безліч проблем в міждержавних взаєминах: економічних, етнічних, соціальних і багатьох інших. Для їх вирішення наказом по Міністерству закордонних справ від 15 липня 1918 р. на території бувшої Російської імперії засновано два генеральних консульства в Москві і Петрограді. Консульські агентства першого розряду в Мінську, П'ятигорську, Самарі, Новочеркаську, Омську, Ташкенті, Саратові, Пензі, Хабаровську, Владивостокі... Однак, реально з них запрашували лише чотири: в Москві, Петербурзі, Пензі та Саратові. Інші ж консульства або не визнавалися, або створювалися проблеми в їх відкритті з боку влади. Існували також труднощі у створенні ряду Російських консульств в Україні, зокрема в Харкові, Херсоні, Миколаєві. Діючі консульські установи обох держав проіснували до початку грудня 1918 р., але все ж встигли відіграти корисну роль для громадян обох країн.

Однею з болючих проблем у стосунках між Україною і Росією виявилось питання переселення громадян з обох сторін, або, точніше, біженців. Питання це також обговорювалося обома делегаціями під час роботи конференції.

Уряди Української Держави та Російської Соціалістичної Федеративної Республіки взяли на себе обов'язки на підставі взаємності не робити перепон, давати волю і можливість громадянам однієї й іншої держав по можливості без пересадок переїхати у свою вітчизну: росіянам — в Росію, українським громадянам — в Україну з їхнім майном, за винятком краму, з процентними паперами, коштовними речами².

Національно-державне відродження України викликало закономірне бажання десятків тисяч етнічних українців, котрі проживали на той час майже в усіх куточках Російської імперії, повернутися додому — в Україну. Особливо ж загострили і прискорили проблему повернення етнічних українців на Батьківщину шовіністичні утиски російських імперських кіл та жорстокі репресії з боку радянської влади.

Так, з розпорядження Міністерства Закордонних справ до Генерального Консула в Москві дізнаємося про негайне зібрання усіх необхідних і докладних відомостей про арешти та смертельні кари українських громадян і пересилку їх негайно до Міністерства. А нотою від 18 вересня, переданою в Києві п. Раковському від імені Українського Уряду, поставлені Російському уряду такі вимоги:

Повідомляти українських Консулів про арешти українських громадян, допустити юристконсультів до огляду всієї справи про арешт, слідство і оборону громадян перед судом, не карати смертю без суду³.

Були також проблеми у ставленні до російських дипломатичних і консульських представників з боку гетьманської влади. З листа Генерального Консула РСФСР в Києві до Міністра закордонних справ Української Держави дізнаємося про арешт члена Мирної Делегації і Російського Генерального консульства та обшук в Російській Місії Червоного Хреста⁴.

А в телеграмі Генерального Консула в Москві Кравцова наводиться факт насильства і образи над особою Раковського членами варти в Ніжині, Бахмачі, Харкові, що засвідчив очевидець цього Казанський Консул Бачило.

Розвідувальна діяльність з обох сторін, підозрливість, таємні переговори з позавладними структурами, наприклад, Мануїльського з Винниченком в Києві, і не могли дати інших наслідків, окрім того, що призвести до краху будь-яких позитивних намірів з обох сторін. Та все ж, заради справедливості, варто визнати те, що з боку Радянської влади були застосовані ні з чим не зрівняні до цивільного Українського населення на території РСФСР репресії. Велика кількість архівних документів доводить вищенаведене. Ще один приклад. У листі до народного комісара Іноземних Справ РСФСР від Генерального Консула в Москві про становище українців в Пензі від 5 вересня 1918 р., зокрема, говориться про те, що багатьох українців переселяють з їхніх квартир на край міста в бараки, майно їх віднімають. В довершення всього декілька десятків українців, бувших офіцерів, з заяви Віце-консула в Пензі арештовано, а шестеро з них було навіть розстріляно⁵.

Подібних свідчень в архівних документах зібрано величезну кількість, вони говорять про досить серйозну і хвору проблемність українсько-російських відносин.

Поділ території, обмін громадянами, економічні негаразди викликали величезні проблеми і труднощі і в без того складних політичних і ідеологічних стосунках.

Так, з витягу з Протоколу Комісії товарообміну між обома державами дізнаємося про виявлення можливості негайним способом взаємного обміну визначеною кількістю товарів, які в даний момент для сторін мають важливе значення, як, наприклад, вугілля, хліб, метал, нафта та ін.⁶

Поділ майна імперії і її значних ресурсів виявився одним з найбільш болючих факторів українсько-російських стосунків. Це і проблеми з розподілом залізничних вагонів, і торгових суден на Чорному морі та багатьох інших... Особливо у важкому становищі перебували землевласники і агропромисловці на теренах Радянської Росії.

Так, 25 серпня 1918 р. в приміщенні Генерального Консула Української Держави в Москві радником Міністерства Закордонних справ князем Гагариним в присутності Генерального Консула А.К.Кравцова була прийнята делегація ініціативної групи українських торгово-промисловців⁷. На цій зустрічі обговорювалися питання про повернення значних коштів приватних осіб в Україну. Взагалі можна сказати, що в Україні шукали притулку старі суспільні верстви бувшої царської Росії, котрих Радянська влада поставила поза законом. Гетьманський уряд посилав в Москву і

Петроград так звані «державні поїзди», котрі були чи не єдиним рятунком для етнічних українців та інших суспільних верств, котрі рятувалися від більшовицького терору. За словами самого гетьмана Павла Скоропадського, ці «державні поїзди» давали можливість добувати собі із Совдепії тих людей, котрі дійсно були необхідні для гетьманського урядового апарату. Вчені, спеціалісти з різних питань, художники, великі фабриканти, банківські діячі приїхали таким чином на Україну».

Підводячи підсумок вищесказаного, хотілося б визнати справді велике і корисне значення діяльності українських консульських служб в Росії. Парадоксальними якоюсь мірою будуть слова зі спогадів гетьмана Павла Скоропадського про те, що з більшовиками у нас ніякої політики не було⁷. І справді, окрім діяльності консульських служб та декількох рейсів «державних поїздів», якихось значних домовленостей та взаємного порозуміння між Україною і Росією так і не відбулося. Подальший хід подій показав неможливість мирного порозуміння між обома сторонами, як не прикро, лише військова сила могла бути на той час вагомим фактором у відстоюванні своїх прав і устремлень. Історична оцінка порушеної теми знайде своє відображення в об'єктивному і комплексному дослідженні неупереджених істориків і політологів, котрі зуміють використати історичний досвід минулого для розуміння міжнародних проблем та їхнього прогнозування на майбутнє.

¹ ЦДАВО України, ф.1236, оп.1, спр.1, арк.1.

² Там само, ф.2187, оп.1, спр.6, арк.2.

³ Там само, ф.1236, оп.1, спр.1, арк.1.

⁴ Там само, спр.16, арк.89.

⁵ Там само, спр.5, арк.2.

⁶ Там само, спр.16, арк.19.

⁷ Там само, арк.85.

⁸ Там само, арк.40.

⁹ Павло Скоропадський. Спогади, кінець 1917-грудень 1918. — К.-Філадельфія, 1995. — С.241.

¹⁰ Там само, с.242.

Сергій Михальченко

М.В.Довнар-Запольський у Києві в 1918 р.: взаємини Білоруської Народної Республіки і Української Держави

Митрофан Вікторович Довнар-Запольський (1867-1934), известный отечественный историк и педагог, в 1918 г. являлся профессором киевского университета Св. Владимира. Белорус по национальности, он еще в 80-е гг. XIX в., будучи студентом, опубликовал несколько научных и публицистических белоруссоведческих работ, однако в условиях запрета на белорусский язык и культуру был вынужден переключиться на иную тематику. Возврат его к изучению белорусской истории произошел уже только после 1917 г.

Советская власть, провозглашенная в Белоруссии в ноябре 1917 г., не привела к образованию национальной республики. Этим воспользовались деятели мелкобуржуазной Белорусской Рады, образовавшейся еще в июле, которые в декабре 1917 г. провели т.н. «всебелорусский съезд». Съезд принял резолюцию «об утверждении в пределах белорусской земли республиканского строя, о неделимости Белоруссии и о закреплении за ее гражданами основных прав, завоеванных революцией»¹. Но Рада не поддерживалась большевиками, которые обладали реальной полнотой власти на неоккупированной немцами части Белоруссии. Поэтому конституирование нового государства — провозглашение Белорусской Народной Республики (БНР) — произошло только после занятия Минска германскими войсками 19 марта 1918 г. А вслед за подписанием Брестского мирного договора, БНР 25 марта объявила о своей независимости от России.

Свое отношение к провозглашению БНР Довнар-Запольский выразил в опубликованной 8 апреля статье «Жребий брошен». «Мы не спешили отложиться от нашей восточной сестры, — подчеркивал он, — но петербургские правители ограбили нашу бедную страну, не дали в ней сложиться правлению на федеративных или автономных началах и бросили нашу родину на произвол судьбы». Следует подчеркнуть, что, будучи сторонником федералистической концепции Н. И. Костомарова, Довнар-Запольский не настаивал на полной самостоятельности Белоруссии, допуская ее существование как части некоей федерации. Он замечал: «Другой вопрос, устроим ли мы свою жизнь вполне самостоятельно, или же войдем как часть в состав какой либо федеративной комбинации. Важно то, что теперь мы будем выбирать ту или другую комбинацию в соответствии с нашими интересами»². Вскоре Довнар-Запольский становится председателем Белорусской торговой палаты, открывшейся в Киеве для расширения экономических связей между БНР и Украиной. Весной — летом он активно сотрудничал в выходящих в Киеве газетах «Белорусское Слово» и «Белорусское Эхо». Кроме того, он выполнял ряд поручений белорусского правительства. 28 марта секретариат БНР поручает Довнар-Запольскому организацию Белорусского университета в Минске. Представленный им проект вуза должен был включать наряду с традиционными историко-филологическим, физико-математическим и юридическим также коммерческо-экономический и теологический факультеты³. Довнар-Запольский начал подбирать кадры для университета, но открыт он был только через три года.

26 мая Довнар-Запольский опубликовал в киевской прессе свой проект конституции республиканской Белоруссии, в котором призывал к использованию исконной терминологии. «Слова «республика» в нашем языке нет, надо назвать «речь посполитая», — отмечал ученый. — Парламент должен иметь название «Вального Сейма»⁴.